ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK İHLALİ OLARAK İŞGAL EDİLEN TOPRAKLARDA YASADIŞI EKONOMİK FAALİYETLER: KARABAĞ ÖRNEĞİ

Vusala Ahmadova
doktorant, İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi
https://doi.org/10.5281/zenodo.14613924

ANNOTATSIYA

Uluslararası insancıl hukuk ihlallerinden bahs ederken gözden kaçan bir önemli konu, özellikle silahlı çatışma ve işgalden etkilenen bölgelerde faaliyet gösteren ticari işletmeler ve onların insancıl hukuk ihlallerine potansiyel katılımları veya katkılarıdır. Bu girişimler, kamu ve özel mülkiyetin yağmalanması veya kamulaştırılması dışında, doğal kaynakların yasadışı sömürüsü ve bu alanda gerçekleştirilen sistematik istismar ve diğer ticari ve ekonomik faaliyetleri kapsıyor. Tüzel kişilik olarak şirketlere karşı açılan davalar neredeyse yok denecek kadar azdır. Son yıllarda işgal altındaki topraklardaki ekonomik faaliyetlerin uluslararası yasallığı tekrar önemli bir tartışma konusu olarak kamu oyunun gündemine getirilmiştir. Yalnızca bir şirketin temsilcisinin veya üst düzey yöneticisinin bireysel cezai sorumluluğunu değil, aynı zamanda kurumsal cezai sorumluluk talep eden düşünceler de giderek artmaktadır. Araştırma yazımda, her iki Karabağ Savaşı ve işgal dönemi boyunca Karabağ bölgesinde gerçekleştirilen doğal kaynakların yasadışı işletilmesiyle ilgili kanıtlar sunulacak, bu alandaki ekonomik faaliyetlerin ve iş dünyasının çatışma alanlarına karışmasının uluslararası hukuki yönleri ve hukuki sorumluluk meseleleri mercek altına alınacaktır.

KALIT SO‘ZLAR

Uluslararası insancıl hukuk, yasadışı ekonomik faaliyetler, yasadışı sömürü, doğal kaynaklar, cezai sorumluluk.

АННОТАЦИЯ

Важным вопросом, который упускается из виду, когда говорят о нарушениях международного гуманитарного права, является вопрос о

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

Международное гуманитарное право, незаконная

коммерческих предприятиях, действующих в районах, особенно пострадавших от вооруженного конфликта и оккупации, и их потенциальном участии или вкладе в нарушения гуманитарного права. Эти инициативы включают незаконную и систематическую эксплуатацию природных ресурсов и другую коммерческую и экономическую деятельность, а также разграбление или экспроприацию государственной и частной собственности. Исков, возбужденных против компаний как юридических лиц, практически нет. В последние годы международная законность экономической деятельности на оккупированных территориях вновь была вынесена на общественную повестку дня как важная тема для обсуждения. Растет мнение, требующее не только индивидуальной уголовной ответственности представителя или старшего менеджера компании, но и корпоративной уголовной ответственности. В моей исследовательской статье будут представлены доказательства незаконной эксплуатации природных ресурсов в Карабахском регионе как во время Карабахских войн, так и в периоды оккупации, а также будут рассмотрены международно-правовые аспекты и вопросы юридической ответственности экономической деятельности и участия бизнеса в зонах конфликтов.

экономическая деятельность, незаконная эксплуатация, природные ресурсы, уголовная ответственность.

ABSTRACT

An important issue that is overlooked when talking about violations of international humanitarian law is the question of commercial enterprises operating in areas particularly affected by armed conflict and occupation and their potential involvement or contribution to violations of humanitarian law. These initiatives mainly involve the illegal exploitation and systematic abuse of natural resources, as well as other commercial and economic activities, as well as the

KEY WORDS

International humanitarian law, illegal economic activities, illegal exploitation, natural resources, criminal liability.

looting or expropriation of public and private property. There are virtually no cases brought against companies as legal entities. In recent years, the international legality of economic activity in occupied territories has again gained public attention as an important topic for debate. There is a growing consensus calling for not only individual criminal liability of a company representative or senior manager, but also corporate criminal liability. My research paper will present evidence of illegal exploitation of natural resources of the Karabakh region during the first and second Karabakh Wars and the occupation period, discuss international legal aspects of economic activity in this area and business involvement in conflict zones, and examine issues of legal liability.

İşgal edilen bölgelerdeki yasadışı ekonomik faaliyetlere ilişkin kamuoyu tartışması büyük ölçüde İsrail kontrolündeki Batı Şeria ve Golan Tepeleri`yle ilgilidir ve yaptırım olarak İsrail`le ekonomik ilişkilerin sınırlandırılması veya yasaklanması gerektiği ileri sürülür. Fakat, Batı Sahra ve Abhazya v.d. bu gibi işgal altındaki topraklardaki ve daha önce işgal altında bulunan Karabağ`daki ilgili durum her zaman gözardı edilmiştir. Malumdur ki, Ermenistan hükümetinin en büyük teşviki, ticari imtiyazlarını işgal altındaki topraklara genişletmek, bu topraklarda yasadışı ekonomik faaliyetleri sürdürmek ve ürünleri uluslararası pazarlara çıkararak işgalden kazanç sağlamak olmuştur.

Yakın zamanlarda yapılan bir araştırmaya dayanarak, işgal edilen topraklardan ekonomik fayda sağlayan doğrudan uluslararası insancıl hukuk ihlallerinin en yaygın biçimleri arasında, sivil nüfusa yönelik sistematik istismarın bir parçası olan zorla çalıştırma, yağma, çocuk asker kullanımı ve silah kaçakçılığı gibi uluslararası cezai sorumluluk doğurabilecek temel faaliyetler listelenebilir [Batesmith 2014, 296]. Ayrıca, 1990`lar boyunca birçok silahlı catışma taraflarının, petrol, kereste ve değerli madenler gibi işgal edilen bölgelerdeki doğal kaynaklardan elde edilen gelirlere bel bağladığı söylenebilir. Kaynaklar, genel olarak çatışmaları motive etme, finanse etme ve yürütme aracı olarak kullanılır [Le Billon 2001, 562]. Dahası, kaynakların mekansal dağılımı ve yağmalanabilirliği, savaşan taraflara, kaynak gelirlerini ele geçirme veya kontrol altında tutma fırsatları sağlıyor. Özellikle, sınır bölgelerindeki madenler ve ormanlar, isyancı gruplar tarafından istila

ve silahlı çatışma ekonomisine entegre edilme eğilimindedir [Le Billon 2001, 566, 570].

Karabağ topraklarına gelince, buradaki ekonomik faaliyetlerin bir kısmı bizzat Ermenistan devleti tarafından yürütülmekteydi. Bu faaliyetlerde, üst düzey Ermenistan hükümet yetkililerinin yer aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, önemli bir husus, üçüncü ülke yabancı şirketleri de Ermenistan`da kayıtlı şirketler aracılığıyla bu tür faaliyetlere katılarak ekonomik kazanç sağlıyordu. Ermeni yetkililer tarafından, bu topraklarda faaliyet gösteren Ermeni ve yabancı işletmelere, ürünlerini uluslararası pazarlarda tanıtma, ticaretlerini genişletme, yabancı işletme sahipleriyle bağları geliştirme ve yatırım fırsatlarını değerlendirme amacıyla lojistik destek veriliyordu [Muradov 2020, 24]. Sonuç olarak, Azerbaycan topraklarındaki yasadışı ekonomik faaliyetler, Ermenistan`daki oligarşik yapının sağlamlaşmasına ve üstelik Ermeni yerleşimcilerin işgal altındaki topraklara transferine hizmet eden faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmıştır [Tuncel 2016].

Azerbaycan`ın BM Güvenlik Konseyi`ne sunduğu 2016 tarihli "Azerbaycan`ın İşgal Altındaki Topraklarında Yasadışı Ekonomik ve Diğer Faaliyetler" Raporu bu konuların bir çoğuna değinmiştir. 2010-2015 yılları arasında Ermeni basını ve resmi kaynaklarından elde edilen verilere dayanan bu ayrıntılı rapor, Ermenistan`ın Azerbaycan topraklarındaki yasadışı faaliyetlerini ortaya koyan önemli bir belgedir. Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan rapor, bölgeye geniş ve yoğun yabancı yatırımların yanı sıra, ürünlerin ihracatı ve doğal kaynakların işletilmesini belgelemektedir. Azerbaycan, farklı zamanlarda uluslararası kuruluşlara ve özellikle Birleşmiş Milletler`e, Karabağ`daki yasadışı ticaret ve sömürüye karşı mücadele edilmesi yönünde defalarca çağrıda bulunsa da bu çağrılar hiçbir zaman dikkate alınmamıştır.

Karabağ`da gerçekleştirilen yasadışı ekonomik faaliyetlerden en kapsamlısı madencilik sektörü olmuştur. Karabağ toprakları yeraltı ve yerüstü doğal kaynakları ve madenler bakımından zengin bir bölgedir. Bölgede, altın, gümüş, civa, bakır, kurşun, çinko olmak üzere yaklaşık 160 değerli metal yatağı ve ayrıca kömür, kaymaktaşı, akik, vermikülit, perlit, kireç, granit, mermer, dekoratif taşlar ve kaplama taşı yatakları bulunmaktadır. Bu yatakların en büyükleri arasında, "Kızılbulag" altın-bakır-kolçedan yatağı, Terter ilçesindeki "Demirli", "Canyatag" ve "Gülyatag" bakır, altın ve molibden yatakları, Kelbecer ilçesindeki "Söyüdlü", "Ağduzdağ" ve "Tutkhum", Zengilan ilçesindeki "Vejneli" altın yatakları v.d. not edilebilir [Кафедра Экономической и социальной географии БГУ, 60-64].

Karabağ`ın doğal kaynakları, 30 yıllık işgal boyunca Ermenistan devlet organları, aynı zamanda çokuluslu şirketler, işadamları, özel ajanlar, silahlı gruplar gibi devlet dışı aktörler tarafından sömürülmüş, altın ve diğer değerli metal

yataklarından çıkarılan rezervler Ermenistan üretimi adı altında uluslararası pazarlara ihraç edilmiştir. "Analyticon", Karabağ`da mevcut olan 15 metalik ve özellikle inşaat malzemeleri (kum, kireçtaşı vb.) olmak üzere 51 metalik olmayan madenden 48`inin geliştirme ruhsatına sahip olduğunu, 13 madenin araştırıldığını ve iki maden yatağının ise geliştirildiğini tespit etmiştir [ECOLUR 2013]. Azerbaycan`ın daha önce işgal altındaki topraklarında birçok ülkelere ait şirketlerin yasadışı madencilik faaliyetleri yürüttüğü bilinen bir gerçektir. Yapılan gazetecilik incelemeleri sonucunda, Arjantin, Avustralya, İngiltere, Fransa, İran, ABD, Rusya, İsviçre, Almanya, Hollanda, Çin, Lübnan, Yunanistan, Uruguay, Hindistan, Kanada ve diğer ülke vatandaşlarına ait özel şirketlerin Ermenistan ve ayrılıkçı rejimle birlikte oluşturdukları iştiraklerinin bölgede madencilik faaliyeti yürüttüğü tespit edilmiştir [İctimai Birliklərin Mədən Sənayesində Şəffaflığın Artırılması Koalisiyası 2022].

Ermenistan`ın madencilik endüstrisinde ve doğal kaynak çıkarma ticari girişiminde önemli oyuncu olan "Vallex Group" şirketi Karabağ`daki "Kashen" madenini işletiyordu. Madencilik endüstrisi ekipmanı ve uzmanlığının saygın Danimarkalı küresel tedarikçisi olan "FLSmidth" şirketi ise Karabağ`daki "Kashen" madenini makinelerle tedarik ediyordu [Kohelet Policy Forum 2018, 50]. Avrupa`nın en büyük bakır üreticisi ve dünyanın en büyük ikinci bakır geri dönüştürücüsü olan "Aurubis" şirketi, yaklaşık 20 yıl Karabağ`da bakır ve diğer maden çıkarma işleriyle aktif ilgilenmiştir [Kohelet Policy Forum 2017, 38].

Lihtenştayn`da kayıtlı "Base Metals CJSC" şirketi, 2002 yılından bu yana, Kelbecer`in Heyvalı köyü yakınlarında bulunan "Gızılbulag" altın ve bakır yataklarını (Ermenice: Drmbon yatağı) yasadışı bir şekilde işletmiştir. "Base Metals CJSC" şirketinin, 10 yıl boyunca "Gızılbulag" yatağını işleterek yılda yaklaşık 350.000 ton cevher işlediği, 20.000 ton cevher konsantresi ürettiği bildirilir. On yıllık işletim süresi boyunca maden neredeyse tamamen tükenmiş, 2013 yılında "Base Metals CJSC" şirketinin, Dağlık-Karabağ`ın kuzeyinde bulunan Ağdere ilçesindeki Demirli (Ermenice: Kashen) bakır-molibden madeninin işletilmesine başladığı belirtilmiştir [Azatutyun 2012].

Ermenistanın tarafından sömürülen en büyük altın yatağı, sınır bölgesinde yerleşik Söyüdlü (Ermenice: Zod) yatağıydı. Yatak, Azerbaycan`ın daha önce işgal altında bulunan Kelbecer ilçesi ile kısmen Ermenistan`ın Vardenis ilçesinde bulunur. 2007`den itibaren bu yatak, Ermenistan`ın en büyük özel yatırımcılarından biri olan "GeoProMining" maden şirketleri grubuna ait Rus şirketi olan "GPM Gold" tarafından işletilmiştir [CORE Resources 2011]. Şirket son ana kadar Azerbaycan`a ait doğal kaynakları elinde tutmaya çalıştı. Türkiye`nin "Yeni Şafak" gazetesinin aktardığı bilgiye göre, gelirini kaybetmek istemeyen "GeoProMining" şirketi, 2020

yılı sonbaharında bölgeye çok sayıda silah ve paralı askerler toplayarak bölgenin işgalden kurtulmasını engellemeye çalışmıştır [Biter 2020].

İşgal dönemi boyunca, Ermenistan hükümeti, özel sektöre ait yerel şirketler ve kuruluşlar da dahil olmak üzere yabancı işletmeleri tescil ettirerek veya ortaklıklar kurarak, işgal edilen bölgelerden yalnızca kazanç sağlamakla kalmamış, aynı zamanda işgali desteklemek için kalıcı mali, ekonomik, demografik ve kültürel değişiklikleri kolaylaştırmıştır. Ermenistan`da kayıtlı Ermeni şirketleri ve işletmeleri veya Ermenistan`ın finansal ve diğer desteğiyle işgal altındaki topraklarda kurulan bağlı kuruluşları, tüm pazarı kontrol ediyor ve ürünlerin Ermenistan`a ve uluslararası piyasalara ihracatını yönetiyordu. Ayrıca, Ermenistan hükümeti, işgal altındaki topraklarda bulunan yabancı şirketlerin yasadışı faaliyetlerini teşvik etmiştir.

İşgal altındaki topraklarda Ermeni şirketleri ile beraber faaliyet gösteren ve diğer rutin ticari faaliyetler yürüterek işgalden kazanç sağlayan çok sayıda yabancı kuruluşun adları teşhir edilmiştir [Public Radio of Armenia 2014]. Karabağ ekonomisine özellikle 1999-2002 yılları arasında büyük yatırımlar yapan yabancı şirketler arasında, “Karabakh Telecom Co.”, “Ata-Vank-Les Co.”, “Sirkap Armenia Co.”, “Haik Watch And Jewellery Co.”, “ArtsakhBank Co.”, “Iceberg-A”, “Arvard Co.”, “Shishmanian Ltd.”, “Andranik Shpon Co.”, “Mika Ltd.”, “Australia Nairi Ltd.”, “Yerkir Tour Co.”, “Sasun Co.”, “Minasian Co.”, “Oil Cracking Co.”, “Artsakh Gorg Ltd.”, “Stepanakert Bread Factory Co.” gibi şirketler bulunmaktaydı [The Office of the Nagorno Karabakh Republic 1999-2002].

İncelenen kanıtlar, Karabağ topraklarındaki ekonomik zenginliklerin sömürülmesinin kazançlı bir işe dönüştürüldüğünü ve Ermenistan ve ayrılıkçı rejim yetkililerinin başlıca gelir kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır. Hatta, Ermeni gözlemciler, Karabağ topraklarındaki servetin sömürülmesi sistemini “Bakonomi” olarak tanımlıyor ve burada Bako Sahakyan`ın özel rolünü vurguluyordu [Epress 2015]. Modelin ana karakteristik özelliği, siyasi güç ile iş dünyasının kaynaşmasıdır. Bu durumda, Karabağ`da başarılı iş adamlarının, ancak üst düzey devlet görevlileri veya hükümete yakın diğer kişiler olduğu açıktır. Karabağ ve Ermenistan`daki en kazançlı sektörlerin ve işletmelerin neredeyse tamamının Serj Sarkisyan ile Robert Koçaryan ve onlara yakın oligarşi tarafından kontrol edildiği bilinmektedir [ArmInfo Information Company 2014].

Önceki hükümetin işlevlerini devralan işgalci güçün, bölgedeki sivil yaşamı ve ekonomik refahı sürdürmekle yükümlü olduğu uluslararası hukukta bilinen bir gerçektir. Geçici egemenlik görevi gören işgalci tarafın, ekonomik faaliyetlere izin vermesi yetki alanı dahilinde görünüyor. Nitekim, işgal altındaki veya yasadışı olarak kontrol edilen bölgelerdeki ekonomik faaliyetlere ilişkin yasağın kesin

hukuki kaynağı da açık değildir. Devletlerin, işgal altındaki topraklarda ekonomik faaliyetlerden kaçınma yönündeki doğrudan olası yükümlülükleri 1949 tarhli Cenevre Sözleşmelerinde açıkça belirtilmemiştir ve bu nedenle, devlet uygulamaları, ilgili yükümlülüklerin kesin kapsamının netleştirilmesi açısından hayati öneme sahiptir [Kontorovich 2015, 588, 591].

Çok sayıda Avrupa Birliği üye devletleri, son yıllarda İsrail`in işgal ettiği topraklarda ekonomik faaliyetlerde bulunmasının hukuki sonuçlarına ilişkin biraz muğlak "uyarılar" içeren koordineli açıklamalar yayınlamıştır. Hollanda`nın da, bu tür ekonomik faaliyetleri savaş suçu olarak kovuşturmaya kalkıştığı bilinmektedir. Üstelik, bazı Avrupalı politikacılar, İsrail yerleşimlerine karşı tam bir ekonomik boykot çağrısında bulunmaya başlamışlar. Öte yandan, bazı ABD yargı mercileri, İsrail şirketlerini kısmen boykot edecek yasalar kabul etmiş veya değerlendiriyor. Ayrıca, işgal altındaki topraklardaki ekonomik faaliyetlere ilişkin bir sıra davalar, uluslararası hukukun, işgal altındaki topraklarda üçüncü devletlere ait işletmelerin ekonomik faaliyetlerini yasakladığını veya bu bölgelerden gelen ürünlerin herhangi bir özel tanımlayıcı etiket taşıması gerektiğini güçlü bir şekilde desteklemektedir [Kontorovich 2015, 599, 630].

Devlet uygulamaları, işgal altındaki topraklarda, doğal kaynakların çıkarılması dışında diğer ekonomik faaliyetlerle ilgili üçüncü devlet şirketlerine kesin bir kısıtlama getirmediği görüşünü genel olarak benimsemiştir. Ayrıca, Birleşik Krallık ve Fransa gibi gelişmiş ülkelerin yakın tarihli ulusal mahkeme kararları, özel ekonomik faaliyetlere ilişkin herhangi bir yasağın bulunmadığını teyit etmektedir [Kontorovich 2015, 634]. Uluslararası hukukta bu tür faaliyetlere ilişkin herhangi bir doğrudan yasak bulunmasa da, diğer uluslararası insancıl hukuk ihlallerine ilişkin delillerle birlikte belirli insancıl hukuk hükümlerinin yorumlanmasıyla kesin sonuca varılabilir. Nitekim, Karabağ`da gerçekleştirilen mülkiyete el konulması ve doğal kaynak sömürüsünün ekonomik ve hukuki sonuçları, Karabağ bölgesinde yaşanan diğer insancıl hukuk ihlalleriyle ayrılmaz şekilde bağlantılıdır.

Bu noktada öncelikle, "yasadışı sömürü" terimine açıklık getirmemiz gerekir. Kavram, Büyük Göller Bölgesi Uluslararası Konferansı`nda imzalanan Doğal Kaynakların Yasadışı İstismarına Karşı Protokol`de tanımlanır. "Yasadışı sömürü", "doğal kaynakların, yasalara, örf ve adet hukukuna, uygulamalara veya doğal kaynaklar üzerinde daimi egemenlik ilkesine ve ayrıca bu Protokolün hükümlerine aykırı olan herhangi bir şekilde araştırılması, geliştirilmesi, edinilmesi ve elden çıkarılmasıdır" [Protocol Against the Illegal Exploitation of Natural Resources 2006, art. 1].

İşgal altındaki topraklardaki doğal kaynakların işgalden önceki mülkiyeti konusuna gelince, doğal kaynaklar, işgal başlamazdan önce işgal edilen bölgenin iç hukukuna bağlı olarak kamu mülkiyeti veya özel mülkiyet olarak sınıflandırılabilir [Longobardo 2016, 4]. Doğal kaynakların mülkiyetinin iç hukuka bırakıldığını göz önünde bulundurursak, Azerbaycan`ın yerel kanunlarında doğal kaynakların mülkiyetinin devlete verilmiş olduğunu görebiliriz. Doğal kaynaklar, devletin münhasır, devredilemez ve zamanaşımına uğratılamaz mülküdür. Silahlı çatışmaya karışan bir devletin doğal kaynaklarının, Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokollerdeki mülkiyet haklarına ilişkin genel tanım ve düzenleme kapsamına girdiği kesin olarak ileri sürülebilir. Bu düzenlemeler gereğince, savaşın başlaması esas itibariyle tüm taşınmaz ve taşınır malları hükümsüz kılmamaktadır. Devletin ve özel kişilerin yasal mülkiyet hakları, yalnızca çatışma durumu var diye ellerinden alınamaz. Dolayısıyla, bir savaş halinin mülkiyet haklarına ilişkin statükoyu koruduğu söylenebilir [Tsabora 2012, 113].

Nitekim, işgal geçici bir durumdur, işgalci güç, devrilen hükümetin işgalden önce kullandığı yetki ve işlevlere benzer yetki kullanmasına rağmen, uluslararası hukuk gereğince işgal altındaki topraklar üzerinde egemenlik hakkı elde edememektedir. 1949 Cenevre Sözleşmelerine Ek 1977 tarihli Uluslararası Silahlı Çatışmaların Mağdurlarının Korunmasına İlişkin I. Protokol`ün 4. maddesi, bir bölgenin işgalinin o bölgenin hukuki statüsünü etkilemeyeceğini kesin bir dille teyit etmiştir [Additional Protocol (I) 1977, art. 4]. Dolayısıyla, işgal ne kadar uzun süreli olursa olsun kaçınılmaz olarak er ya da geç sona ermelidir.

1907 Kara Harbinin Kanun ve Teamüllerine İlişkin IV. Lahey Sözleşmesi Eki`nin 55. maddesine göre, işgalci devlet, düşman devlete ait olan ve işgal altındaki ülkede bulunan kamu binaları, gayrimenkuller, ormanlar ve tarım arazilerinin yalnızca yöneticisi ve intifa hakkı sahibi olarak kabul edilir ve bu mülklerin sermayesini korumalıdır. IV. Lahey Sözleşmesi uyarınca, devlete ait tüm taşınır mallar, askeri operasyonlarda kullanılmak üzere ve yalnız işgalci ordunun ihtiyaçları için sınırlı ve kontrollü ele geçirebilir [Hague Convention (IV) 1907, art. 52, 53, 55]. Buradan şöyle bir sonuca varabiliriz ki, işgalci taraf, yalnız taşınabilir ve yalnız devlete ait doğal kaynakların mülkiyetini sınırlı bir şekilde alabilir.

Ayrıca, 1949 IV. Cenevre Sözleşmesi`nin 33. maddesinin 2. paragrafı [Geneva Convention (IV) 1949, art. 33] ve aynı zamanda IV. Lahey Sözleşmesi`nin 47. maddesi özel veya kamu mallarının yağmalanmasını resmen yasaklamakta, 46. maddesi ise özel mülkiyete el konulmayacağını belirtmektedir [Hague Convention (IV) 1907, art. 46, 47]. Buradan da, devlet ve özel şahısların sahip olduğu doğal kaynakların işgalci güç tarafından sömürülmeyeceği ve yağmalanmayacağı sonucuna varabiliriz. Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi önündeki bir

davada, Mahkeme, "yağma" ve "ekonomik kaynakların sömürülmesi" terimlerini dikkate alarak, bu terimlerin hukuki anlamlarının eşanlamlı olduğunu belirtmiştir [Tsabora 2012, 88].

Baktığımız hükümlerden, işgalci güçün, işgal altındaki topraklardaki doğal kaynakları sömermeyeceği, fakat, kullanmaktan da mutlak olarak menedilmediği sonucuna varılmaktadır. Ancak, işgalci güçün işgal edilen topraklar üzerinde egemenliği bulunmadığından ve işgal geçici bir durum olduğundan, işgalci güç işgal altındaki topraklardaki doğal kaynakları tüketemez [Longobardo 2016, 5]. Ayrıca, doğal kaynakların işgalci güç tarafından sömürülmesine, yalnızca, işgalci güçün tedarik kaynaklarının, işgal edilen bölge nüfusunun düşmanca eylemlerden olumsuz etkilenmemesini sağlamak için yetersiz olması durumunda izin verileceği ileri sürülür. Akademisyen Cummings, işgal altındaki topraklarda işgalci güç tarafından ele geçirilen doğal kaynakların ve mülklerin ticari amaçlarla kullanılamayacağını veya işgalci devlete gönderilemeyeceğini savunuyor. Ticari girişimlerle ilgili olarak Vasarhelyi, işgal altındaki topraklardan herhangi bir özel veya kamu malının alınarak işgalci devletin ekonomik yaşamıyla birleştirilmesinin yasak olduğunu gözlemliyor [Tsabora 2012, 103-104].

İşgalci devlet, kendi sivil nüfusunun bir kısmını işgal ettiği topraklara nakletmeyeceği [Geneva Convention (IV) 1949, art. 49; Rome Statute 1998, art. 8] gibi, kendi ekonomisine veya şirketlerine veya UİH`a aykırı olarak işgal altındaki topraklara nakledilen kendi sivil yerleşimcilerine fayda sağlamak amacıyla yabancı kamu mallarına el koyamaz veya bunları kullanamaz. UİH tarafından haklı gösterilmeyen mülkiyet, hak ve menfaatlerle ilgili her türlü transfer veya işlem geçersizdir. İntifa hakkı sahibi olarak kabul edilen işgalci devlet, özellikle uzun süreli işgal durumlarında, doğal kaynakların tükenmeye eğilimli olduğunu göz önüne alarak davranması gerekir. Bir yönetici, taşınmaz mal üzerindeki haklarını, diğerine zarar verecek kadar israf ve ihmalkar bir şekilde kullanamaz. Bu itibarla, işgalci güç, yenilenemeyen kaynakları olağan meşguliyet hızıyla çıkarmaya devam edebilir, ancak üretimi istismar edici bir şekilde artıramaz [Saul 2018, 25].

Uluslararası insancıl hukuk doktrini açısından, mevcut doğal kaynakların sömürülmesi yerel halkın yararına olmalı ve elde edilen kârlar, çatışmayı finanse etmek için, ayrıca, kendini zenginleştirme veya yabancı bir ülkeye ihraç için kullanılmamalıdır [Tsabora 2012, 120]. UİH kapsamında Ermenistan`ın bu tür kaynaklara ilişkin yasal mülkiyet hakkı veya mülkiyet hakkını başkalarına devretme hakkı bulunmuyor, yalnız kaynakları, Dağlık-Karabağ ve çevre ilçelerde yaşayan yerel nüfusun yararına yönetmesi gerekiyordu. Dolayısıyla, Karabağ doğal kaynaklarının, Karabağ halkının yararına olacak şekilde, yalnızca zorunlu ihtiyaçları karşılamak için güvenle yönetilmesi gerekiyordu. Fakat, doğal kaynakların, Karabağ

ekonomik alanındaki yerel halkın veya yerel ekonominin yararı için değil, Ermenistan hükümet yetkililerinin ve özel aktörlerin zenginleşmesi ve Ermenistan eyaletlerinin ekonomik refahı için istismar edildiği yukarıda kanıtlarla açıklandı.

Bu durumda, Karabağ doğal kaynaklarını Ermenistan`ın nasıl, kime ve hangi amaçlarla kullandığına dair kanıtların ayrıntılı olgusal değerlendirmesini yapalım. Birincisi, Dağlık-Karabağ ve çevre ilçelerdeki demografik denge, hem Karabağ`ın Azerbaycanlı nüfusunun I. Karabağ Savaşı zamanı zorla yerinden edilmesi sonucunda kitlesel mülteci göçü hem de Dağlık-Karabağ ve çevre ilçelerine Ermeni nüfusunun büyük ölçekli yerleşminin desteklenmesi ve kolaylaştırılması nedeniyle temelden değişti. Temel hukuki nokta, doğal kaynakların sömürülmesinden elde edilen karların, UİH kapsamında yalnızca işgal altındaki bölgenin yerli sakinlerinin yararına yasal olarak yönlendirilebileceğidir. Sonuç olarak, kaynaklar ve istihdam fırsatlarının, bölgeye sonradan yerleştirilenlere değil, bölgenin gerçek nüfusunu oluşturan Azerbaycanlılara ve Ermenilere fayda sağlaması gerekiyordu. Bölgeye sonradan yerleştirilen Ermeni yerleşimcilerin yararına kamu yönetimi, hizmetler ve altyapı için veya işgalci devletin ekonomisinin iyileştirilmesi için harcanamazdı. Dahası, doğal kaynaklardan elde edilen karların, I. Karabağ Savaşı`ndan sonra mülteci kamplarında barındırılan 750.000 kişi olmak üzere ülke içinde yer değiştirmiş Azerbaycanlı halkın yararına olacak şekilde, emanete dayalı olarak tutulması gerekirdi.

İşgal zamanlarında işgalci gücün yetkili makamları olmayan özel aktörlerin, işgal altındaki topraklardaki doğal kaynakları istismar ettiği durumlar Karabağ`da da yaşandığı gibi sık sık görülmektedir. Özel aktörlerin işgal altındaki topraklarda doğal kaynakların işletilmesine ilişkin kuralları ihlal etmesi durumunda, işgalci güçün, özel aktörlerin yasadışı sömürüsünü önleme yükümlülüğüne ilişkin UİH belgelerinde özel bir hükmün bulunmaması sorun oluşturmaktadır. Ancak bu yükümlülük daha genel hükümlerden de çıkarılabilir. Örneğin, IV. Lahey Sözleşmesi Eki`nin 43. maddesi, işgalci gücün hak ve yükümlülüklerine ilişkin en önemli hüküm içerir, şöyleki: "İşgalci, ülkede yürürlükte olan yasalara saygı göstererek, mümkün olduğu ölçüde kamu düzenini ve güvenliğini yeniden sağlamak için yetkisi dahilindeki tüm önlemleri alacaktır" [Hague Convention (IV) 1907, art. 43].

43. madde, işgalci güçün, özel aktörlerin doğal kaynakları yasadışı bir şekilde kullanmasını önleme yükümlülüğünün kaynağı olarak görülebilir. Nitekim, UAD *"Democratic Republic of the Congo v. Uganda"* davası, işgal altındaki bölgelerde kanunları çiğneyen kişilerin ve özel kuruluşların akıbeti hakkında kabaca bir rehber sunmuştur. UAD kararında, işgalci gücün, özel ticari kuruluşların suç eylemlerini önlemek için ihtiyatlı olma görevinin bulunduğu ve bu görevin, "işgal altındaki

bölgelerdeki özel kişiler tarafından doğal kaynakların yağmalanması ve sömürülmesini önlemek için uygun önlemler alma yükümlülüğünü" gerektirdiği ifade edilmiştir [Tsabora 2012, 118].

43. maddede yer alan "işgal altındaki topraklarda yürürlükte olan yasalara saygı gösterme" yönündeki yükümlülük, işgal altındaki topraklardaki doğal kaynakların işletilmesine ruhsat verilmesi açısından da yorumlanabilir. Özel aktörler tarafından işgal altındaki topraklardaki doğal kaynakların işletilmesine olanak sağlamak amacıyla, işgalci gücün bu işletmelerle ticari sözleşmeler aktetmesi gerekir. İşgalin başlangıcından önce yürürlükte olan kanunlar işgalci devlete böyle bir yetkiyi vermediği için yeni sözleşmelerin yapılması imkansız hal alır. Bu durunda, doğal kaynakların işletilmesine ilişkin imtiyaz ve sözleşmeler yapılabilmesi için yeni mevzuata ihtiyaç duyulur. İşgal edilen topraklarda yürürlükte olan kanunlara saygı yükümlülüğü, işgalci gücün yeni kanun çıkarmasını engellemekte ve dolayısıyla, özel aktörlerin eylemlerine açıkça izin vermesini de bloke etmektedir. Böyle bir yasal izin olmadan gerçekleştirilen her türlü sömürü hukuki dayanaktan yoksundur ve işgalci güç bu fiilleri engellememekten, dolayısıyla 43. madde kapsamındaki yükümlülüklerine uymamaktan sorumlu tutulabilir [Longobardo 2016, 15].

Gerçekte doğal kaynakların işletilmesi için ruhsatların kime verildiği veya ne kadar yatırım yapıldığı bilinmiyor. İşgal altındaki bölgelerdeki madenlerin ve diğer üretim tesislerinin mülkiyetinin kime verildiği genellikle belirsizdir, çünkü pek çok şirket daha büyük holdinglerin yan kuruluşlarıdır ve genellikle açık denizlerde kayıtlıdır. Ermenistan, açık deniz bölgelerinde kayıtlı olan yabancı şirketlere, halka ait serveti kullanmaları için %100 işletme izni vermekle kalmamış, aynı zamanda bu şirketlerin kendilerini evlerindeki gibi hissettirmeleri için uygun yasalar çıkarmış ve vergilendirme sistemi oluşturmuştur [Hetq 2015]. Sonuç olarak, madencilik gelirinin büyük bir kısmı, offshore şirketlerine ve yerel yetkililerin ve offshore şirketlerinin arkasına saklanan çeşitli uluslararası finans kuruluşlarına aktarılmıştır. Sonuç olarak bu özel şirketler, işgal altındaki topraklarda gerçekleştirilen istismar girişiminde önemli rol oynamışlar.

Ayrıca, sınırlı maden (altın) kaynaklarıyla ilgili olarak UİH, Ermenistan`ın, 1990 senesine kadar Azerbaycan`daki mevcut üretim seviyelerini, uzun süren işgal döneminde (yaklaşık 30 yıl) Karabağ halkının sürdürülebilir kalkınma ihtiyaclarına uygun olarak koruma yükümlülüğünü teyit etmektedir. Uygun olarak, Ermenistan`ın, yeni madenlerin geliştirilmesi veya ruhsatlandırılması gibi yeni sınırlı kaynaklardan yararlanmaması da gerekiyordu. Stokholm ve Rio Deklarasyonları`nda da belirtildiği gibi, "yenilenebilir kaynaklardan yararlanma veya kullanma sürdürülebilir olmalı, istismar edici olmamalı, vesayet ilkesinin

nesiller arası boyutuna ve uluslararası çevre hukukunun eşzamanlı ilkelerine uygun olmalı, çevrenin korunması amacıyla ihtiyati yaklaşım yaygın olarak uygulanmalıdır" [Stockholm Declaration 1972, principle 13; Rio Declaration 1992, principle 15].

Ermenistan`ın Karabağ topraklarındaki mevcut doğal kaynaklarla ilgili yaptığı ticari anlaşmaların, UİH kapsamındaki uluslararası işgal hukukunu ihlal ettiği, devlet sorumluluğu ve bireysel cezai sorumluluk doğurduğu öne sürülebilir. Bu tür yasal mülahazalar, Ermenistan hükümeti tarafından, Karabağ`daki maden kaynaklarının yabancı şirketler tarafından işletilmesi veya sömürülmesine lisans verilmesi için de geçerlidir. İşgalci güç, işgal altındaki toprakların doğal kaynaklarını tüketmeme yükümlülüğünü taşımaktadır ve aynı zamanda, Uluslararası Adalet Divanı`nın içtihadına uygun olarak, özel aktörler tarafından işgal altındaki toprakların doğal kaynaklarının UİH`u ihlal edecek şekilde istismar edilmemesini sağlama sorumluluğuna sahiptir. İşgal altındaki topraklardaki doğal kaynakların özel aktörler tarafından UİH`un ihlaliyle sonuçlanan sömürülme vakalarında, işgalci güçün devlet sorumluluğu ile bireysel sorumluluk meseleleri özellikle karmaşık hal alır [Longobardo 2016, 1].

Yukarıdaki sayılan UİH ihlalleri yalnızca devletin sorumluluğunu değil aynı zamanda bireysel cezai sorumluluğu da beraberinde getirir. Özel veya kamu mülkiyetinin yağmalanması, uluslararası ve uluslararası olmayan çatışmalarda bir savaş suçu sayılır. "Savaşa dair ihtiyaçlar zorunlu olarak gerektirmedikçe, düşman mallarının imha edilmesi veya bu mallara el konulması; savaşın gerekliliklerileyle bağdaşmayacak şekilde düşman mülkünün yok edilmesi veya ele geçirilmesi bir savaş suçudur" [Rome Statute 1998, art. 8]. "Askeri gerekliliklerle meşrulaştırılmayan ve hukuka aykırı ve ahlaksızca gerçekleştirilen mülklere geniş çapta zarar verme ve el koyma", UİH`un ciddi ihlali olarak nitelendirilir ve savaş suçu sayılır [Geneva Convention (IV) 1949, art. 147]. Yağma, hırsızlık veya el koyma da dahil olmak üzere her türlü mülkten yoksun bırakma, bir el koyma biçimidir. Mülkiyetin yağmalanması ve hukuka aykırı olarak el konulması, hem özel kazanç için yapılan bireysel yağma eylemlerini hem de işgal edilen toprakların organize olarak ele geçirilmesi ve sistematik sömürüsünü kapsar. İçtihatlara göre yağma, başkaları tarafından yasa dışı olarak alınan malların ele geçirilmesini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir [Saul 2018, 27].

1945 Nürnberg UACM Şartı`nın 6. maddesinin (b) paragrafı, bireysel cezai sorumluluk gerektiren savaş suçları listesine kamu veya özel mülkiyetin yağmalanmasını da dahil etmiştir [Charter of the Nuremberg Tribunal 1945, Article 6]. Ayrıca, yağma yasağı, Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Tüzüğü`nde de tanınmakta [ICTY Statute 1993, Article 3], Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi

Tüzüğü ise yağmayı savaş hukukunun ciddi ihlali olarak nitelendirmektedir [ICTR Statute 1994, Article 4]. Gerson şunu belirtmiştir: "Uluslararası Adalet Divanı, işgal altındaki topraklardaki doğal kaynakların sömürülmesinin yağma anlamına geldiğini açıkça teyit etmiştir." Ayrıca, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi`ne göre, yağma şu anlamı ifade etmektedir: "İşgal altındaki toprakların sistemli ekonomik sömürüsü çerçevesinde gerçekleştirilen mülklere el konulması" [Longobardo 2016, 8].

Karabağ doğal kaynaklarıyla ilgili olarak Ermenistan şirketleri ve Ermeni şirketleriyle iş yapan yabancı şirketlerin yöneticileri ve çalışanları da savaş suçlarından dolayı bireysel cezai sorumluluk taşıyabilir. Nitekim, şirketlerin üst düzey yöneticileri için spesifik cezai sorumluluk biçimleri, Roma Tüzüğü`nün 25. maddesinde düzenlenmiştir. Örneğin, altın madeni işletmek veya külçe altın satın almak ve ithal etmek için yerli ve yabancı şirketlerle sözleşmeler yapmak, çeşitli şekillerde şu anlama gelebilir: "suçu bireysel olarak veya başka birisiyle birlikte veya başka bir kişi aracılığıyla işlemek"; "meydana gelen veya teşebbüs edilen bir suçun işlenmesini teşvik etmek"; "suçun işlenmesine veya işlenmesine teşebbüs edilmesine yardım, yataklık veya başka şekilde yardımcı olmak"; "suçun ortak bir amaç doğrultusunda hareket eden bir grup kişi tarafından işlenmesine veya işlenmesine teşebbüs edilmesine başka bir şekilde katkıda bulunmak" [Rome Statute 1998, art. 25].

Kurumsal suç ortaklığının en alakalı yönü, daha yaygın olarak yardım ve yataklık olarak bilinen doğrudan suç ortaklığıdır. Bir sanığın bir suça yardım ve yataklık etmekten mahkum edilmesi, iki unsurun kanıtlanmasını gerektirir. Birincisi, suçun işlenmesinde önemli etkisi olan pratik yardım, teşvik veya manevi destek verme, ikincisi, bu tür bir katkının kasıtlı olmasıdır. İddia makamının, sanığın suçu işleme niyeti hakkında yardımcının bilgi sahibi olduğunu kanıtlaması gerekmektedir [Batesmith 2014, 298]. Buna karşılık, UCM Roma Statüsü`nün 25(3)(c) maddesi, sanığın, "böyle bir suçun işlenmesini kolaylaştırmak amacıyla yardımda bulunması, suça kışkırtması veya suçun işlenmesi için gerekli araçları temin etme dahil olmak üzere, suçun işlenmesine veya işlenmesine teşebbüs edilmesine" [Rome Statute 1998, art. 25] yardım veya yataklık ettiğinin kanıtlanmasını gerektirmektedir.

Bir şirketin yönetim kurulu bireysel üyeleri, Karabağ`daki doğal kaynakları yasadışı bir şekilde elde etme, ihraç etme veya ticaretini yapma yetkisi veren kararların alınması, politikaların oluşturulması ve uygulanmasından müştereken sorumlu tutulabilir. Bireyler, bu tür faaliyetleri kişisel kazanç için ve kendilerini istihdam eden şirketlerin izni olmadan gerçekleştirmişlerse, bu zaman, doğal kaynakların yasadışı sömürülmesinden doğrudan sorumlu tutulabilirler. Ayrıca, şirketler için çalışan bireysel kişiler, Karabağ`ın doğal kaynaklarının yağmalanması,

kullanılması ve ticaretinin yapılması için şirketi paravan olarak kullanmaktan dolayı sorumlu olabilirler. Bir diğer cezai sorumluluk şekli de, yardım ve yataklık etmek yoluyla bir suçun işlenmesini kolaylaştırmak veya işlenmesine imkan sağlamaktır. Bu durumda, yardım veya yataklık edenin başkasının işlediği suça ortak olduğu açıktır. Dolayısıyla, Karabağ`da doğal kaynakaların çıkarılması veya işlenmesi gibi faaliyetlere, bazı şirketler tarafından teknik, teknolojik veya fiziksel malzeme ve kaynak sağlanması, yardım, yataklık veya destek anlamına gelebilir.

Bunun dışında, üst veya komuta sorumluluğu, kurumsal aktörlerin farkında olması gereken başka bir potansiyel araçtır. Şirketin üst-ast hiyerarşisinde bir üst, eğer astın yasadışı fiiller işlediğini veya yapmak üzere olduğunu biliyorsa veya bilmesi gerekiyorsa, astların eylemlerinden sorumlu tutulabilir. Baktığımız durumda, yasadışı fiilleri önlemek veya astı cezalandırmak için üstün gerekli ve makul tedbirler almadığı ifade edilebilir. Doktrin, astların şirket adına gerçekleştirdiği eylemlerden üst düzey yöneticileri sorumlu tutmak için uygun görünüyor. UAD`nin önerdiği gibi, suç ortaklığı, şirket çalışanlarının veya yöneticilerinin aynı anda sorumlu tutulabileceği uygulanabilir bir sorumluluk biçimidir [Batesmith 2014, 299].

Nihai sonuç, Karabağ`ın doğal kaynaklarının gayri resmi kanallar aracılığıyla dışsallaştırılması, kaçakçılığı, yasadışı kullanımı ve Azerbaycan dışına taşınması gerçekleştirildi. Altın, bakır, kolçedan, molibden gibi değerli madenlerin ayrılıkçı rejim ile özel şirketler arasında kâr amacıyla doğrudan takas edilmesinin hiçbir meşruiyeti yoktu. Bu işlemler otomatik olarak ayrılıkçıların yıkıcı kapasitelerini artırdı ve bunun sonucunda ilgili savaş suçlarının işlenmesi vakaları arttı. Ortaya çıkan soru, Ermenistan ve Dağlık-Karabağ ayrılıkçılarının hukuka aykırı doğal kaynak sömürüsü faaliyetlerinin başlıca suç ortakları olan özel kuruluşların uluslararası cezai yaptırımlara nasıl maruz kalabileceğidir. Nitekim, Alman sanayicilerinin II. Dünya Savaşı sonrasındaki davaları dışında, şirket yetkilileri veya çalışanlarına yönelik davalar sınırlı kaldı denilebilir [Batesmith 2014, 287].

Nürnberg UACM`ne göre, savaş yasaları "özel kişiler için daha az bağlayıcı değildir", hükümet yetkilileri ve askeri personelden ziyade, "şirketin işlerinin yürütülmesinden sorumlu olan şirket yöneticileri veya temsilcileri de bundan dolayı bireysel cezai sorumlu tutulabilirler" [Tsabora 2012, 178]. Nürnberg Mahkemesi içtihatlarından alınan sonuç, şirketlerin, kendi yöneticileri aracılığıyla uluslararası cezai yaptırımlara maruz kalabilecekleri yönündedir. Şirketlerin yöneticileri ve üst düzey personeli, yasa dışı faaliyetlerin yürütülmesini fiilen onaylamış, yetkilendirmiş ve yönlendirmişse, suçun sübjektif ve objektif unsurlarını yerine getirmiş olurlar. Bu nedenle, yasa dışı doğal kaynak işletme faaliyetleri her ne kadar

tüzel kişi tarafından şirket adına ve şirket yararına gerçekleştirilmiş olsa da, talimat veren ve uygulayan belirli gerçek kişiler tespit edilerek sorumlu tutulabilir.

Yalnızca cezalandırmayı değil, talan edilen doğal kaynakların veya eşdeğerlerinin tazminini veya iadesini de amaçlayan telafi mekanizmalarına da ihtiyac duyulur. Dağlık-Karabağ ayrılıkçılarının haksız elde ettikleri zenginliklerden mahrum bırakılması ve bu gelirlerin, parçalanmış toplulukların yeniden inşası için Ermenistan devletinden tazminat olarak alınması gerekmektedir. Roma Statüsü`nde özel olarak listelenen üç tazminat türü vardır: eski hale getirme, tazminat ve rehabilitasyon [Rome Statute 1998, art. 75]. Karabağ`da bulunan doğal kaynakların devlet mülkiyetinde olduğu dikkate alındığında, yasadışı doğal kaynak sömürüsü faaliyetlerinin nihai mağduru Azerbaycan ulusal ekonomisi, dolayısıyla devlettir. Fakat, Roma Tüzüğü, devletleri "mağdur" tanımının dışında tutmakla bireylere tazminat ödenmesine daha fazla odaklanmıştır.

1991 Körfez Savaşı sonrasında, Irak, Kuveyt devlet kaynaklarını yağmalaması nedeniyle tazminat ödemiştir [Saul 2018, 26]. BM Güvenlik Konseyi 687 sayılı Kararı`yla, Kuveyt`in işgali sırasında meydana gelen çevresel zarar ve doğal kaynakların tükenmesi ile ilgili olarak, Irak`ı "her türlü doğrudan kayıp ve hasardan" sorumlu tutmuştur. Irak`a karşı her türlü iddiayı yönetmek için daha sonra BM Güvenlik Konseyi tarafından BM Tazminat Komisyonu kuruldu. Bunun dışında, Kongo`da doğal kaynakların yasadışı istismarı ile ilgili olarak, BM Güvenlik Konseyi`nin bu yöndeki talebi üzerine BM Genel Sekreteri tarafından Uzmanlar Paneli kurulmuştur [Tsabora 2012, 91].

"Democratic Republic of the Congo v. Uganda" davasında, UAD, en yüksek rütbeli subaylar da dahil olmak üzere UPDF subayları ve askerlerinin Kongo doğal kaynaklarını yağmalaması ve ticari olarak sömürmesine karışması nedeniyle, Uganda`yı yağmadan sorumlu bulmuştu. Öte yandan mahkeme, Uganda`nın, Demokratik Kongo Cumhuriyeti`nin doğal kaynaklarının sömürülmesine yönelik bir hükümet politikası olduğunu tespit etmiştir. Mahkeme, tazminat meselesine ilişkin kararını 9 Şubat 2022 tarihinde almış ve kişilere ve mülke verilen zarar için belirlenen tazminatın yanısıra, doğal kaynaklara ilişkin zarar için 60.000.000 ABD Doları ödenmesini karara bağlamıştır [Democratic Republic of the Congo v. Uganda].

Tüm bu, BM Güvenlik Konseyi, aynı zamanda UAD Kararları, Karabağ savaşı zamanı gerçekleşen ve gelecekte savaşlar sırasında gerçekleşebilecek doğal kaynakların istismarının önüne geçilmesi için emsal teşkil edebilir ve devletler üzerinde caydırıcı etki göstererek, silahlı çatışmalara girerken ekonomik ve çevresel faktörleri ciddiye almaya zorlayabilir [Reyhani 2006, 336].

REFERENCES

1. Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, and Charter of the International Military Tribunal. London, 8 August 1945, Article: 6.
2. Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda). Overview of the Case, *International Court of Justice*, (Çevrimiçi) https://www.icj-cij.org/case/116, 22 Nisan 2024.
3. ArmInfo Information Company. (2014). Vahagn Hovnanyan: Oligarchs have full control of Armenian economy. *Arm.İnfo*, July 29, (2014), (Çevrimiçi) https://arminfo.info/index.cfm?objectid=F2F15DD0-1704-11E4-AA5A0EB7C0D21663, 1 Ekim 2024.
4. Azatutyun. (2012). Armenian Mining Giant to Expand Karabakh Operations. *Özgürlük Radyosu*, March 20, (2012), (Çevrimiçi) https://www.azatutyun.am/a/24522183.html, 4 Ekim 2024.
5. Batesmith, A. (2014). Corporate criminal responsibility for war crimes and other violations of international humanitarian law: The impact of the business and human rights movement. *Contemporary Challenges to the Laws of War: Essays in Honour of Professor Peter Rowe*, Cambridge: CUP, p. 287.
6. Biter, K. (2020). Azerbaycan ordusu hızla ilerliyor Rus şirket ise 112 ton altın için silah ve asker yığıyor. *Yeni Şafak*, October 21, (2020), (Çevrimiçi) https://www.yenisafak.com/ekonomi/azerbaycan-ordusu-zafere-ilerliyor-rus-sirket-112-ton-altini-birakmamak-icin-silah-ve-parali-asker-yigiyor-3571735, 8 Nisan 2023.
7. CORE Resources. (2011). GeoProMining Group gains ground as. *Mining Journal special publication – Armenia*, June, (2011), p. 10, (Çevrimiçi) http://www.coreresources.com.au/wp-content/uploads/2011/06/Download-PDF.pdf, 20 Temmuz 2023.
8. Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907, Article: 43, 46, 47, 52, 53, 55.
9. Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949, Article: 33, 49.
10. Epress. (2015). "Bakonomics" Is Destructive for Artsakh. *Epress.am*, March 13, (2015), (Çevrimiçi) https://epress.am/en/2015/03/13/"'bakonomics'-is-destructive-for-artsakh".html, 1 Ekim 2024.
11. Epress. (2011). Former US Ambassador on Sargsyan`s and Kocharian`s Political/Economic Pyramids. *Epress.am*, September 8, (2011), (Çevrimiçi)

https://epress.am/en/2011/09/08/former-us-ambassador-to-armenia-on-sargsyans-and-kocharians-politicaleconomic-pyramids.html, 1 Ekim 2024.

12. ECOLUR. (2013). Mining Industry: Serious Perspectives or Hard Heritage?. *New Informational Policy in Ecology*, September 30, (2013), (Çevrimiçi) https://www.ecolur.org/en/news/mining/mining-industry-serious-perspectives-or-hard-heritage/5345/, 4 Ekim 2024.
13. Hetq. (2015). Time for Armenia to Choose: Mining for Development or Systematic Plunder?. *Hetq – Investigative Journalist*, March 30, (2015), (Çevrimiçi) https://hetq.am/en/article/59340, 4 Ekim 2024.
14. Hetq. (2013). Base Metals Launches Second Mine in Artsakh; An Open-Pit Operation. *Hetq – Investigative Journalist*, July 3, (2013), (Çevrimiçi) https://hetq.am/en/article/27846, 4 Ekim 2024.
15. İctimai Birliklərin Mədən Sənayesində Şəffaflığın Artırılması Koalisiyası. (2022). Qarabağda yerləşən dağ-mədən yataqlarının istismarı barədə. *Ekologiya Portalı*, 19 Ocak 2022, (Çevrimiçi) https://www.ecolifeinfo.az/7266/#_ftn3, 15 Şubat 2024.
16. Kontorovich, E. (2015). Economic dealings with occupied territories. *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol. 53, No. 584 (2015), p. 588, 591.
17. Kohelet Policy Forum. (2018). Who Else Profits: The Scope of European and Multinational Business in the Occupied Territories. *Second Report*, November, (2018), p. 50.
18. Kohelet Policy Forum. (2017). Who Else Profits: The Scope of European and Multinational Business in the Occupied Territories. *First Report*, June, (2017), p. 38.
19. Кафедра Экономической и социальной географии БГУ. Потенциал природных ресурсов на оккупированных территориях. *Армяно-Азербайджанский Конфликт*, Президентская библиотека при Управлении Делами Президента Азербайджанской Республики, с. 60-64, (Çevrimiçi) https://www.preslib.az/ru/, 26 Kasım 2022.
20. Le Billon, P. (2001). The Political Ecology of War: Natural Resources and Armed Conflicts. *Political Geography*, Vol. 20, No. 5 (2001), p. 562.
21. Longobardo, M. (2016). State Responsibility for International Humanitarian Law Violations by Private Actors in Occupied Territories and the Exploitation of Natural Resources. *Netherlands International Law Review*, Vol. 63, No. 3 (2016), p. 1.
22. Muradov, A. Hajiyeva, N. (2020). Economic and Legal Assessment of Illicit Activities during the Occupation of Karabakh and its Adjacent Districts. *Society & Politics / Societate şi Politică*, Vol. 14, No. 1 (2020), p. 24.

23. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan. (2016). Illegal Economic and Other Activities in the Occupied Territories of Azerbaijan. *Report by the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan*, (2016), p. 23, (Çevrimiçi) https://geneva.mfa.gov.az/files/MFA_Report_on_the_occupied_territories_1.pdf, 1 Ekim 2024.
24. Protocol Against the Illegal Exploitation of Natural Resources. *International Conference on the Great Lakes Region*, November 30, 2006, Article: 1.
25. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I). Geneva, 8 June 1977, Article: 4.
26. Public Radio of Armenia. (2014). European businessmen willing to invest €50 mln in Artsakh. *En.armradion.am*, April 9, (2014), (Çevrimiçi) https://en.armradio.am/2014/04/09/european-businessmen-willing-to-invest-e50-mln-in-artsakh/, 1 Ekim 2024.
27. Reyhani, R. (2006). Protection of the Environment During Armed Conflict. *Missouri Environmental Law and Policy Review*, Vol. 14, No. 2, Spring (2006), p. 336.
28. Rome Statute of the International Criminal Court, 17 July 1998, Article: 8, 25, 75.
29. Saul, B. (2018). The status of Western Sahara as occupied territory under international humanitarian law and the exploitation of natural resources. *Western Sahara*, Routledge, 1st Edition, September, (2018), p. 25.
30. Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. 25 May 1993, Article: 3.
31. Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda. 8 November 1994, Article: 4.
32. Stockholm Declaration on the Human Environment, Adopted by the United Nations Conference on the Human Environment. Stokholm, June 16, 1972, Principle: 13.
33. Tsabora, J. (2012). Application of the Rome Statute of the International Criminal Court to Illegal Natural Resource Exploitation Activities in the Congo conflict. *Doctoral Dissertation*, Rhodes University, 2012, p. 113.
34. The Rio Declaration on Environment and Development. Rio de Janeiro, June 14, 1992, Principle: 15.
35. Tuncel, T. K. (2016). Violations of international law in Karabakh. *Hürriyet Daily News*, 17 Ekim 2016.

36. The Open Database Of The Corporate World. ARI (Artsakh Roots Investment) Limited. *Open Corporates,* (Çevrimiçi) https://opencorporates.com/companies/cy/HE265405, 1 Ekim 2024.
37. The Office of the Nagorno Karabakh Republic. (1999-2002). Major Investments in the NKR Economy (1999-2002). *Nkrusa.org,* Washington, (Çevrimiçi) http://www.nkrusa.org/business_economy/major_investments.shtml, 1 Ekim 2024.